

МЕДИАКОНТЕНТДА ПОЛЕМИКАНИНГ ШАКЛЛАРИ ВА ВАЗИФАЛАРИ

Ражабова Феруза

*Ўзбекистон журналистика ва оммавий
коммуникациялар Университети магистранти*

Аннотация: Мақола ўзбек журналистикасида полемиканинг ўрни, уни олиб бориш принциплари ва вазифаларини ўрганишга бағишланади. Тадқиқот илгари илмий талқин қилинмаган матбуот полемик материалларини имкон қадар кенг ёритишга асосланган. Унинг қоидалари журналистика фанини ўқитиш амалиётида, полемик матбуот матнларини таҳлил қилиш жараёнида ва уларнинг бошқа турдаги журналистик матнлар билан ўзаро таъсирида қўлланилиши мумкин.

Калит сўзлар: полемика, антитеза, оппонент, пропонент, полемик матн, полемика принциплари.

Abstract: The article is devoted to the study of the role of polemics in Uzbek journalism, its principles and tasks. The research is based on the widest possible coverage of previously unscientifically interpreted press polemical materials. Its rules can be used in the practice of teaching journalism, in the process of analyzing polemical press texts and their interaction with other types of journalistic texts.

Key words: polemic, antithesis, opponent, proponent, polemical text, principles of polemic.

Полемика оммавий ахборот воситаларининг табиатига хосдир, чунки бу хусусият уларнинг оператив табиатига тўғри келади, очик давом этаётган динамик фикрлаш жараёнининг табиати туфайли эътиборни тортади. Зеро, унда нафақат полемик можаро субъектлари, балки бутун ОАВ аудиторияси, гўёки, “иштирок этади”. Шунинг учун биз тингловчилар билан муносабатларнинг диалог шакллари прагматик моделлаштириш ҳақида гапирганда, биз, масалан, фақат “тўғридан-тўғри узатиш” билан чекланиб қолишни мумкин эмас деб ҳисобладик. У ерда диалог оғзаки шаклда, яъни оғзаки тарзда яратилган, оммавий ахборот воситалари ва уларнинг аудиториясининг ўзаро таъсирининг ўзига хос “маҳсулотларига” эга.

Ушбу мавзу алоҳида кўриб чиқишни талаб қилади, шунинг учун журналист-амалиётчилар ва экспертлар ўртасида ўтказилган сўров натижаларини умумлаштирган ҳолда, биз фақат прагматик ўзаро таъсир модели шаклландиган асосий тамойилларни номлаймиз:

- “тенг хавфсизлик” тамойили баҳслашаётганларнинг ҳеч бирига зарар етказмасликни англатади. Унга мувофиқ, полемиклар шаънини камситувчи, уларни психологик мувозанатдан чиқарадиган ҳужумлар тақиқланади;

- ҳақиқий амалиётда “тенг ҳамкорлик” тамойили баёнотларда понтифик, ибратли, маслаҳатчи оҳангдан қочишда намоён бўлади, чунки бу ҳолда биз энди ўзаро таъсир ҳақида эмас, балки бевосита таъсир ва манипуляция ҳақида гапиришимиз мумкин;

- “десентрик йўналиш” тамойили конструктив ва бузғунчи компонентларнинг оқилона нисбатини талаб қилади;

- “адекватлик” тамойили идрок этилаётган нарса айтилган билан тенг бўлишини таъминлашга қаратилган. Оммавий ахборот воситаларининг ҳақиқий амалиётида унинг бузилиши низонинг эгоистик йўналишини, унинг натижасида вазият омилларининг устунлигини кўрсатиши мумкин ва юқори эҳтимоллик билан баҳслашиш маданиятининг паст даражаси ҳақида гапириш мумкин¹³⁶.

Бугунги кунда мулоқот жараёнига кириш, қолиш қобилияти унда ўз позицияларини сақлаб қолиш ва ундан самарали чиқиш, сиёсатда, фанда, шунингдек, бизнесда муваффақиятнинг ҳал қилувчи омилига айланади. Полемикада рад этиш, фикрга қарши фикр билдириш усуллари қуйидагилардан иборат.

1. Антитезани исботлаш орқали тезисни инкор этиш (қарама-қаршилиқ билан рад этиш). У фақат томонларнинг баёнотлари бир-бирини истисно қилганда қўлланилади, яъни бир ёки бошқа томон ҳақ бўлса, учинчи томон бўлмайди. Бундай ҳолда, сиз рақиб тезисларини фош қилиш ҳақида ташвишланишингиз шарт эмас - бу ўзингизнинг тезисингизни исботлашнинг ўзи етарли. Масалан, одоб-ахлоқ қоидаларига риоя қилиш тараққиётни орқага суради, деган фикрни рад этиш учун одоб-ахлоқ қоидаларига риоя қилиш жамият тараққиётига ҳисса қўшишини исботлашнинг ўзи кифоя. Агар бу мантиқий ва психологик жиҳатдан ишончли тарзда амалга оширилса, рақиб хато қилганини тан олишга мажбур бўлади.

2. Бироқ кейин маълум оқибатлар ва натижалар кузатилади. Кутилган натижалар бўлмаса, рақибнинг баёноти нотўғри деб айтилади.

Полемика принциплари

Полемика тамойиллари ёндашувни, баҳс иштирокчиларининг низога ва бир-бирига муносабатини белгилайди. Полемикада тарафлар қуйидагиларга риоя қилишлари керак:

1. Оппонентнинг нуқтаи назарини ҳурмат қилиш, уни тушуниш истаги.

2. Умумий иш манфаатлари учун шахсий амбициялардан воз кечишга тайёрлик, муаммога оппонент нуқтаи назаридан қараш, муаммони ҳал қилишда объектив ёндашиш.

¹³⁶ <https://dogmon.org/psihologiya-jurnalistiki-v2.html?page=10>

3. Тенг хавфсизлик - шерикни камситиш ёки масхара қилишни, унга психологик босим усулларини қўллашни тақиқлаш (тақиқланган усуллар) ¹³⁷.

Оммавий ахборот воситаларида полемикани олиб бориш жараёнини учта асосий босқичга бўлиш мумкин:

- Тайёргарлик;
- Пропонент ва оппонент ўртасидаги бевосита ўзаро таъсир;
- натижаларни таҳлил қилиш (ташкилий қарорларни амалга ошириш).

Полемиканинг мазмунли бўлиши ёки йўқлиги журналистнинг тайёргарлик ишлари қанчалик жиддий олиб борилаётганига боғлиқ. Ўз навбатида, унинг самарадорлиги тўғридан-тўғри дастлабки ишланмалар қанчалик пухта ўйланганлиги ва амалиётга татбиқ этилганига боғлиқ.

Оммавий ахборот воситалари ва аудитория ўртасидаги мулоқотнинг ўзаро таъсири шакли сифатида полемика нафақат журналистик (публицистик) ва технологик (профессионал шартли, ташкилий) фаолият шакллари синтез қилгани учун, балки кўп ҳолларда аниқ натижага қаратилган ёки унга эришиш учун маълум бир "қадам" ҳисобланади.

Бугунги кунда йўналтирилган полемика деб аталадиган тушунча журналистик амалиётда тобора етакчи мавқега эга бўлмоқда. Бундай ҳолда, муҳокама қилиш учун таклиф қилинган муаммоларнинг умумий мавзуларигина эмас, балки очик саволларнинг қатъий белгиланган доираси ҳам белгилаб қўйилади, уларга имкон қадар аниқ жавоблар олиниши кутилади. Бундай ҳолда, асосий эътибор фақат баҳс иштирокчиларининг бу ҳақда қандай фикрда эканлигига эмас, балки полемиканинг маъносини ва нима учун бундай деб ўйлашларини тушуниш ҳам бир хил даражада муҳимдир. Шунинг учун: йўналтирилган полемика кўпинча мунозара бўлиб, унинг давомида оммавий ахборот воситалари аудиторияси нафақат маълум миқдордаги концептуал маълумотни, балки полемика учун таклиф қилинган муаммо бўйича муайян одамларнинг шахсий тажрибасидан келиб чиққан ҳолда унинг кутганлари ҳақида маълумот олади.

Юқорида айтилганларга асосланиб хулоса қилайлик: оммавий ахборот воситаларидаги кескин полемикага томошабинларнинг фаол муносабати кўпинча тўртта компонент билан олдиндан белгиланади.

- Аввало, аудитория учун мавзунинг аҳамияти, агар баҳс мавзуси қайсидир маънода олдинги тажриба, одамларни қизиқтирган муаммолар устига қўйилган бўлса.

- Ўқувчилар, радио тингловчилар, телетомошабинлар учун, қоида тариқасида, қуйидаги факт ҳал қилувчи аҳамиятга эга: полемика давомида ҳар қандай янги маълумот хабар қилинадими, у реал материалда

¹³⁷ Баева О.А. Ораторское искусство и деловое общение: Учеб. пособие. - 2-е изд., исправл. - Мн.: Новое знание, 2001. - 328 с.

конкретлаштириладими, муайян жамиятнинг утилитар манфаатларига боғлиқми?

- Томошабинларнинг фаол муносабати таклиф этилаётган материалнинг қизиқарли (ҳаяжонли)лиги билан ҳам олдиндан белгиланади. Бу жуда шартли атамани аниқ тушунмасдан, биз у билан нимани назарда тутаётганимизни фақат "сюжетли кулгили" (баҳсли драма), "тематик" (сиёсий аҳамиятга эга, конъюктура ва бошқалар), "кулгили" ҳокимият томонидан олдиндан белгилаб қўйилган деб номлаймиз. низода иштирок этувчи шахслар ва бошқалар, масалан, у ёки бу аудитория аъзоларининг баҳс иштирокчиси томонидан қўлланиладиган ғайриоддий лингвистик воситаларга қизиқиши ёки бошқа нарса билан боғлиқ бўлган "кулгилилик".

- Ва ниҳоят, охиргиси. Психологларнинг тадқиқотлари кўрсатганидек, тингловчиларнинг бундай муносабати маълум бир тарзда, масалан, инсоннинг ҳис-туйғуларига прагматик тарзда ташкил этилган таъсир кўрсатиш орқали кучайиши мумкин¹³⁸.

Кулай ва илиқ муҳитда оппонентни ишонтириш осонроқ. Қуйидаги кузатув польшалик профессор Н. Пшчеловскийга айтганидек: "Кимёвий реакция баъзи ҳолларда юқори ҳароратда тезроқ кечганидек, ўсимликлар иссиқда тезроқ ўсади, шунинг учун одамларни ҳамдардлик муҳитида ишонтириш осонроқдир".

Бундай муҳитни яратишда рақибга хушмуомалалик, ҳурмат билан муружаат қилиш (исми ёки исми ва отасининг исми), дўстона юз ифодаси ёрдам беради. Нима учун муҳолифатчига шахсий душман сифатида қараш керак? Зеро, "ўзгалар эътиқодини ҳурмат қилиш шунчаки бировнинг шахсиятини ҳурмат қилиш белгиси эмас, балки кенг ва ривожланган тафаккур белгисидир"¹³⁹.

Унинг вазифаси тингловчиларни маърузачи билан тартибга солиш, уларнинг эътиборини уйғотишдир. Бунда моҳир маърузачиларга ҳазил сўзлари ёрдам бериши мумкин, агар тингловчилар сизнинг тарафингизни олишга мойил бўлса, мос келади. Америкалик демократ сиёсатчи бундан сайловолди кампаниясида ажойиб фойдаланган. Мана унинг нутқи:

"Мен одамларни яхши кўраман; ҳатто республикачиларни ҳам яхши кўраман, айниқса улар менга овоз беришга тайёр бўлсалар"¹⁴⁰.

Томошабинларнинг қарашлари ва муносабатлари полемист позициясига зид бўлган вазиятда мураса кайфиятини яратиш мақсадга мувофиқдир.

Сиз ҳар доим сўзловчи ва тингловчилар ўртасида ўзаро тушуниш ва ўхшаш туйғуларни келтириб чиқарадиган нуқталарни топишингиз мумкин, масалан: умумий манфаатлар билан боғланганлигингизни кўрсатиш; тингловчиларнинг позициясини тушунганингизни айтиш, чунки сиз ўзингиз илгари бундай

¹³⁸ Ладанов И. *Практическая психология для мемсджеро*. — М., 2006. — С. 24-48.

¹³⁹ Поварин С.И. *О теории и практике спора*. - СПб.: Лань, 1996. С. 59.

¹⁴⁰ Сопер П. *Основы искусства речи*. - М.: Прогресс-академия. С.276.

қарашларга эга бўлгансиз; бошқа ғояларнинг қонунийлигини тан олиш ва уларнинг позициясини тушунтириш, бу ўз фикрини мажбурлаш эмас, балки масалани муҳокама қилишга интилишдир. Полемиканинг кириш қисми унинг аниқ баёни билан тугайди. Бу қарама-қарши томон учун жуда аниқ ва мазмунли бўлиши керак. Тезисга киритилган барча тушунчалар икки томон томонидан турлича талқин қилинганлиги сабабли кераксиз низолар бўлмаслиги учун аниқлаштирилиши керак. Кейин уларнинг қарашлари ва уларни асослашнинг батафсилроқ тақдироти келади¹⁴¹. Кўплаб машҳур шаҳслар, масалан, Л.Н. Толстой, Д. Карнеги низоларнинг муҳолифлари эди. Аммо агар ҳамма нарсани ўлчаб кўрганингиздан сўнг, сиз "кураш" га қарор қилсангиз, ўзингизнинг ҳақлигингизга ишончингиз ва шеригингизнинг фикрини ҳурмат қилишингиз уни ишонтиришга ёрдам беради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Баева О.А. Ораторское искусство и деловое общение: Учеб. пособие. - 2-е изд., исправл. - Мн.: Новое знание, 2001. - 328 с.
2. Ладанов И. *Практическая психология для мейнджера*. — М., 2006. — С. 24-48.
3. Поварин С.И. *О теории и практике спора*. - СПб.: Лань, 1996. С. 59.
4. Сопер П. *Основы искусства речи*. - М.: Прогресс-академия. С.276.
5. <https://dogmon.org/psihologiya-jurnalistiki-v2.html?page=10>
6. <https://www.booksite.ru/fulltext/0/001/005/222/8>.

¹⁴¹ <https://www.booksite.ru/fulltext/0/001/005/222/8>.